

Verslag *fact-finding* reis Georgië / Armenië

Thema afdeling Internationale Samenwerking en
Internationaal Democratisch Initiatief IDI
25 t/m 30 januari 2018

Inleiding

De werkgroep 'Oost-Europa' van de Thema Afdeling Internationale Samenwerking concentreert zich sinds begin 2015 op de (Europese) landen uit de voormalige Sovjet Unie, specifiek de EU Oostelijk Partnerschap landen en Rusland.

Deze reis is een follow-up van een gelijksoortige reis naar Georgië tijdens de parlementsverkiezingen in oktober 2016. Waar die vooral in het teken stond van democratische ontwikkelingen, en het aanhalen van banden met liberale zusterpartijen, is de leidraad nu vooral het Oostelijk Partnerschap beleid.

Voor D66 is verdieping van samenwerking aan de EU zuid- en oostgrens belangrijk. Om tot een goed begrip, een onderbouwde positie en visie te komen is het belangrijk te weten wat de lokale wensen en ambities zijn van Europese integratie of samenwerking. In de opmaat naar het Europees verkiezingsprogramma zijn we daarom op pad gegaan naar twee buurlanden met verschillende ambities en interesses in Europese integratie: Georgië en Armenië.

Drie landen in het Oostelijk Partnerschap hebben sinds 2014 een Associatieverdrag met de EU, te weten Oekraïne, Moldavië en Georgië. Alle drie hebben ook visum vrij reizen met de EU Schengen zone. De andere drie deelnemers (Armenië, Azerbeidzjan en Wit-Rusland) hebben verschillende interesses en ambities ten aanzien van dit Oostelijk Partnerschap of ervaren obstakels. De *one-size-fits-all* opzet van dit programma heeft gefaald, iets dat ook in de EU gezien is.

In de zuidelijke Kaukasus zijn de verschillende ambitieniveaus zichtbaar. Azerbeidzjan staat afwijzend tegenover de doelstellingen van het Oostelijk Partnerschap. Armenië toonde interesse in het traject naar het Associatieverdrag, maar zag daar in de zomer van 2013 plotseling vanaf. Toch zocht het weer toenadering de afgelopen jaren wat resulteerde in het CEPA verdrag. Voor Georgië gaat de Europese (westerse) integratie niet snel genoeg. Zij deden afgelopen najaar een beroep op een lidmaatschapspectief. Een redelijk kansloos initiatief in het huidige politieke klimaat binnen de EU.

In zomer 2017 leverde de EU een visie document op ten aanzien van het Oostelijk Partnerschap. Wat hierin doorklinkt is dat de drie "achterblijvers" bijgetrokken moeten worden en dat de drie "koplopers" wat getemperd moeten worden in hun EU ambities. Maar doet dit wel recht aan wat er in deze landen leeft? Moet er niet veel meer maatwerk geboden worden? En, zijn er niet alternatieve scenario's voor verdere integratie en samenwerking denkbaar als lidmaatschap – ook voor de EU - een brug te ver is? Dat zijn een paar vraagstellingen waarmee we op pad zijn gegaan.

Georgië

Europees land in de Kaukasus op zoek naar aansluiting

Jelger Groeneveld

In het najaar van 2016 ging een werkgroep van de D66 thema afdeling Internationale Samenwerking naar Georgië om tijdens de parlementsverkiezingen met verschillende politici en andere maatschappelijke actoren te spreken, om meer kennis en begrip te krijgen van de politieke en geopolitieke uitdagingen waar het land voor staat. Op dat moment had het land net een associatieverdrag met de EU afgesloten, en stond het in de wachtkamer van visum vrij reizen naar de EU Schengen zone. Beide zaken waar het lang naar had uitgekeken.

De verkiezingen verliepen dramatisch voor onze beide liberale zusterpartijen, die in 2012 nog hadden bijgedragen aan de eerste democratische machtswissel in het land sinds de herwonnen onafhankelijkheid in 1991 door hun deelname in de *Georgian Dream* coalitie. De partij die de naam gaf aan deze coalitie won in oktober 2016 de constitutionele meerderheid, en maakte meteen werk van de verkiezingsbelofte de grondwet te herzien. In het voorjaar van 2017 ging het visum vrij reizen naar de EU in, en in het najaar van 2017 deed het land samen met Oekraïne en Moldavië tijdens de EU Oostelijk Partnerschap top in Brussel een appel om een perspectief op EU lidmaatschap te krijgen, iets dat niet beantwoord werd.

De zuidelijke Kaukasus is historisch een strijdtoneel van invloedssferen en veroveringen geweest, van de Byzantijnen tot de Sovjets. De grote machthebbers in de regio, in eerste instantie vooral de Turken en Perzen maar later ook de Russen hebben vele conflicten uitgevochten en onderling verdragen gesloten om de zuidelijke Kaukasus te verdelen en grenzen te trekken. Maar het waren ook vaak de Kaukasische landen en volken zelf die in periodes van onafhankelijkheid allianties sloten met deze of gene beschermheer om de ander buiten de deur te houden.

Het sinds de 4^e eeuw christelijke Georgische Koninkrijk werd op deze manier rond 1800 geleidelijk onderdeel van het Russisch Tsarenrijk, om ruim een eeuw later, na de Oktober revolutie, de onafhankelijkheid uit te roepen hetgeen door Sovjet Rusland erkend werd. Dit was echter van korte duur toen de Sovjets in 1921 daar alsnog (ongevraagd) korte metten mee maakten. Sinds de onafhankelijkheid in 1991 kent het land een gecompliceerde verhouding met Rusland mede door de steun van Rusland aan de separatistische groepen in Abchazië en Zuid-Ossetië. Sinds 2008 zijn de diplomatieke betrekkingen met Rusland verbroken.

Tijdens ons bezoek aan Georgië hebben we afspraken met de liberale zusterpartij Republican Party of Georgia, een aantal NGO's in het domein van media monitoring, en religieuze tolerantie en hebben we een ronde tafel sessie met een scala aan experts van verschillende organisaties.

Georgian Institute of Politics (GIP)

De kick-off van het programma is een sessie mede georganiseerd door het [Georgian Institute of Politics](#), een onafhankelijke denktank en instituut in de politieke wetenschappen. Zij hebben op ons aankaarten van gespreksonderwerpen een zevental gastsprekers uitgenodigd van het GIP, Open Society Georgia Foundation (OSGF), National Democratic Institute (NDI), Civil.ge online media, Atlantic Council of Georgia en de European Business Association Georgia (EBA) om verschillende thema's toe te lichten.

Publieke Opinie- NDI

Allereerst licht Diana Chachua van het NDI een aantal details toe die uit het laatste [periodieke publieksonderzoek](#) van december 2017 zijn gekomen. Hieruit blijkt onder meer de voortdurende overtuigende publiekssteun van ca 70% voor zowel lidmaatschap van de EU als de NAVO. Er is een lichte daling waar te nemen, maar die valt nog binnen de periodieke schommelingen over de lange termijn bekeken. Wat wel opvalt is dat de trend van afname "ik weet het niet" ten gunste van het afwijzen van beide organisaties doorzet, en er nu dus een historisch hoogtepunt is bereikt ten aanzien van de hoeveelheid mensen die beide organisaties expliciet afwijst. Een eenduidige verklaring is hier niet voor, maar de aanhoudende onzekerheid over het welkom zijn in beide organisaties en de Russische inspanningen in het soft power en propagandadomein lijken beide invloed te hebben.

Georgië staat inmiddels bijna 10 jaar in de wachtkamer voor de NAVO en er is geen perspectief dat dat snel veranderd. Ook de EU staat niet te trappelen in het huidige tijdsgewricht om een perspectief op lidmaatschap uit te spreken. Dit voedt de gedachte dat het land eigenlijk niet welkom is, welk beeld dankbaar wordt gepropageerd vanuit de noorderbuur.

Daarnaast sprak Diana over een nieuwe, in de media en politiek als controversieel ervaren vraag over welk land militair sterker is, de VS of Rusland. Het Georgische publiek oordeelde in grotere mate dat dat Rusland is. Dit deed de afgelopen maand veel stof opwaaien in Georgië. Het NDI zal de achtergronden van dit verrassende antwoord verder uitzoeken.

Grondwetswijzigingen – Civil.ge

Uit het NDI onderzoek bleek ook de geringe publieke inhoudelijke bekendheid met de constitutionele hervormingen en het geringe draagvlak voor deze veranderingen. Tornike Zurabashvili, hoofdredacteur van de onafhankelijke nieuwssite [Civil.ge](#), gaf een toelichting op de gang van zaken rond de grondwetswijzigingen die met een rap tempo door de regerende Georgian Dream partij door het parlement gedrukt zijn.

Deze partij won de parlementsverkiezingen in oktober 2016 met een ruime zege van 115 zetels in het 150 leden tellende (eenkamer) parlement, meer dan de 75% benodigd om de grondwet aan te kunnen passen. De partij ambieerde openlijk grondwets-hervormingen in de verkiezingscampagne. Er werd snel een constitutionele commissie samengesteld met daarin ook de parlementaire oppositie, de buitenparlementaire oppositie partijen welke meer dan 3% van de stemmen hebben gehaald (er geldt een kiesdrempel van 5% in Georgië), vertegenwoordigers van de Presidentiele staf en vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld.

Ongeveer 48% van het electoraat stemde voor de Georgian Dream partij. De partij verdiende daarmee 44 van de 77 proportionele parlementszetels door het verdelen van de zetels na het afvallen van 20% van de stemmen voor partijen die de kiesdrempel van 5% niet haalden. De partij haalde na twee rondes 71 van de 73 districtszetels binnen. In 50 districten was een tweede ronde nodig omdat kandidaten geen directe meerderheid haalde. Al met al een zeer verstoorde uitslag. Twee andere partijen zijn via de proportionele stem in het parlement gekomen: de United National Movement (UNM) van voormalige President Saakasjvili, en de Alliance of Patriots. Deze laatste partij is nieuw en vertegenwoordigt het populistische, nationalistische en xenofobische, anti-Turkse, antiwesterse, en bedekt pro-Russische sentiment.

In de verkiezingscampagne maakte de Georgian Dream partij duidelijk een aantal zaken te willen veranderen: de directe verkiezing van de President vervangen door aanstelling via het parlement en de termijn verlengd naar zes jaar. Het vastleggen dat een "Huwelijk een unie is tussen een man en een vrouw met als doel het stichten van een familie". In de burgerlijke wet is dit laatste al vastgelegd, er is verder geen maatschappelijke vraag naar deze verandering noch is er een actieve campagne voor een homohuwelijk. Na de verkiezingen is nog een derde belangrijke pijler toegevoegd aan de grondwets hervorming, het wijzigen van het kiesstelsel: van gemengd naar volledig proportioneel (met de huidige kiesdrempel van 5%). Dat is een belangrijke en hoognodige wijziging.

Over beide electorale wijzigingsvoorstellen is het afgelopen jaar gesteggel geweest. Nadat de Commissie van Venetië van de Raad van Europa het groene licht had gegeven voor de wijzigingen, met hier en daar een aantal voorstellen ter verbetering, besloot de regerende partij eigenhandig buiten de Constitutionele Commissie om een aantal wijzigingen naar haar zin door te voeren, zoals het uitstellen van de kiesstelsel wijziging. Niet in 2020 maar pas in 2024 wordt er overgegaan op een proportioneel stelsel. Dit en een paar andere details zette kwaad bloed en irritatie, ook bij de voorzitter van de Commissie van Venetië.

Ondanks het gebrek aan consensus is er volgens Tornike grosso modo wel het gevoel dat de wijzigingen als zodanig wel goed zijn, maar is het proces geen toonbeeld van consensus vorming, maar meer van powerplay. Daarnaast is het publieke draagvlak geweld aangedaan doordat er een viertal verschillende publieke campagnes zijn gevoerd vanuit de verschillende deelnemers in het proces. Het publiek voelt zich niet gehoord, iets dat tot uiting komt in de NDI polls. Het is zo meer een grondwet van de Georgian Dream regering geworden dan van het volk, de natie.

Georgian March en Patriotten- GIP

Tijdens het eerdere bezoek in 2016 spraken we met de politiek secretaris van de Alliance of Patriots. Deze partij met nationalistische signatuur kwam nieuw in het parlement nadat het nipt de kiesdrempel passeerde. Ondanks alle kenmerken deed de partij destijds verhullend over haar positie ten aanzien van Rusland en westerse integratie. Het profileerde zich in eerste instantie vooral als anti-Turkse, pro-christelijke partij, opkomend voor de Georgische christelijke en traditionele waarden. Tijdens ons huidige bezoek geeft Levan Kakhisvili van het GIP een toelichting op een aantal ontwikkelingen in Georgië waar de Patriotten een rol in spelen.

In de zomer van 2017, en later in het najaar nogmaals, is een hoge delegatie van de Patriotten op bezoek geweest bij de Doema in Moskou, met als doel directe banden te leggen tussen beide Parlementen waarbij delegaties elkaar frequent over en weer zouden moeten ontmoeten. De

diplomatieke banden tussen Georgië en Rusland zijn sinds de oorlog in 2008 verbroken; politieke uitwisselingen zijn er niet, en liggen zeer gevoelig.

De eerste Georgian Dream regering deed vanaf 2013 wel inspanningen ter verbetering van de relaties, maar dat ging via een speciale gezant van het kabinet die periodiek zijn Russische tegenhanger op neutrale grond (Praag) ontmoette. Daar is weinig uit voortgekomen. De Patriotten verhulden hun Rusland vriendelijke gezicht tijdens de campagne, waarschijnlijk om electorale redenen: het vijandbeeld jegens Rusland is in Georgië nog altijd erg groot. Men profileert zich vooral als “Pro Georgië”, en niet “Pro EU” of “Pro Rusland”. Toch heeft de partij alle kenmerken van een zogeheten pro-Russische partij, zet het zich af tegen westerse waarden, zet het de rem op toenadering met de NAVO en beargumenteerd het dat met Russische zienswijzen. Een van de oprichters en leiders van de partij heeft een tv station (Obieqtivi) waar een andere partijleider zendtijd heeft om zijn conservatieve orthodox christelijke leer te verspreiden. Tevens komt het kanaal regelmatig in nepnieuws en (Russische) desinformatie rapporten voor.

Daags na het eerste bezoek van de partij aan Moskou in juli 2017 vond in Tbilisi een anti-immigranten manifestatie plaats, de “Georgische Mars”, waar duizenden mensen op af zijn gekomen. De directe aanleiding was een bericht in de media een maand eerder over vermeend misbruik van kinderen door immigranten van islamitische komaf. De manifestatie vond plaats in een straat waar veel bedrijvigheid is van immigranten met een islamitische achtergrond. Levan legt uit dat niet alleen de Patriotten deze manifestatie steunden, maar mede organisatoren komen ook uit de Georgian Dream kaders. Waaronder een voormalig minister en openlijk homofoob en xenofob. Aan de mars deden prominent orthodoxe geestelijken mee, gelijkend op de verstorende actie op de IDAHOT dag in 2013. Op de vraag of deze Georgische Mars een geïsoleerde actie is, geeft Levan aan dat dit niet geval lijkt te zijn.

Bij onze terugkomst in Nederland blijkt dat de Georgische Mars organisatie in de betreffende wijk gaat patrouilleren en gaat ingrijpen, geweld niet uitsluitend, als het misstanden constateert begaan door immigranten. De regering heeft tot op moment van dit schrijven zich hier nog niet tegen uitgesproken noch maatregelen aangekondigd. Opvallend is dat geen van de bekende (marginale) neonazi groepen hierbij betrokken lijkt te zijn. Dit blijkt ook uit een ander gesprek met journalist Onnik Krikorian. Buitenlandse bemoeienis vanuit extreemrechtse groeperingen neemt toe in Georgië. Er zijn banden tussen deze groepen en Rusland, maar ook Duitse en Zweedse rechtsextremisten worden gesignaleerd.

EU visioenen – Open Society Georgia Foundation OSGF

Of bovenstaande onderdeel is van buitenlandse inmenging om maatschappelijke onrust te creëren en ondermijning van de continuerende westerse integratie is (nog) niet te stellen. Hoe dan ook loopt Georgië inmiddels tegen de beperkingen van die westerse integratie aan. Zoals inleidend al aangegeven, de grote mijlpalen van de afgelopen jaren zijn inmiddels behaald (het DCFTA Associatieverdrag en visumvrij reizen). Lidmaatschapstrajecten – of een concreet perspectief daarop - zitten er voor zowel de EU als NAVO niet in. Bij de NAVO vanwege gebrek aan interne consensus ondanks de in voorjaar 2008 toegezegde ‘open deur’, en bij de EU vanwege uitbreidingsmoeheid.

Vano Chkhikvadze van de [Open Society Georgia Foundation \(OSGF\)](#) geeft uitleg over dit voor Georgië

lastige parket waarbij er geen nieuwe concrete doelen meer zijn voor het land ten aanzien van westerse integratie behalve het onbereikbare lidmaatschap. Dit leidt tot een wankel stemming, ook onder de bevolking. Vano geeft aan dat het nu vooral aankomt op de inhoudelijke implementatie van het Associatieverdrag waarin nog vele afgesproken hervormingen besloten liggen.

De Oostelijk Partnerschap top in Brussel afgelopen najaar liep uit op een teleurstelling: de regering keerde met lege handen terug in Georgië. Het had het initiatief genomen om samen met Moldavië en Oekraïne een toezegging te krijgen op perspectief op lidmaatschap van de EU, op termijn. Deze toezegging kwam er niet. Vano analyseert dat zowel de EU als de Georgische regering geen visie hebben op de richting en doelen van de wederzijdse relaties en verdere integratie. Georgië heeft behoefte aan een duidelijke horizon, die het zelf heeft vastgezet op lidmaatschap, maar die de EU momenteel niet kan leveren.

Alternatieve scenario's worden niet openlijk besproken, niet in de EU en niet in Georgië. De openlijke wens voor lidmaatschap lijkt langzamerhand te verstillen, maar alternatieve scenario's zoals een eventuele toetreding tot de Europese Economische Ruimte worden niet besproken. Dit leidt tot een vacuüm aan perspectief voor Georgië ten aanzien van verdere integratie. Het gebrek aan commitment vanuit Brussel wordt in Moskou dankbaar opgepakt, onder andere via de soft-power en propaganda kanalen door de projectie dat het westen het land toch niet aan zich wil binden. Er is met andere woorden een geopolitiek argument om meer duidelijkheid en visie te scheppen richting Georgië ten aanzien van de ontwikkeling van de relaties.

De EU heeft vorig jaar een nieuw visie en doelen document ten aanzien van het Oostelijk Partnerschap opgeleverd, het "Joint Staff Working Document Eastern Partnership - 20 Deliverables for 2020: Focusing on key priorities and tangible results". Dit document bevestigt het gebrek aan ideeën en visie ten aanzien van de drie koplopers in het Oostelijk Partnerschap. De EU lijkt vooral de aandacht te willen leggen op het bijtrekken van de drie achterblijvers (Wit-Rusland, Azerbeidzjan en Armenië) dan de verdere progressie van de koplopers te stimuleren.

Vano stipt een ander belangrijk punt aan: hoe Georgië de sceptische landen in de EU meer kan betrekken en deze proberen over te halen. Hij benoemt daarbij ook specifiek Nederland als een van de (zeer) terughoudende en sceptische landen als het gaat om diepere EU integratie aan de oostflank. Vano merkt ook op dat er vanuit Nederland verwarrende signalen komen. De Nederlandse ambassade in Tbilisi heeft een erg goede en positieve reputatie als het gaat om programma's ter verbetering en ondersteuning van westerse integratie. Tegelijkertijd zendt de Nederlandse regering een zeer sceptisch en terughoudend signaal uit. Dit wordt als inconsistent en verwarrend beschouwd.

Naar de opvatting van Vano is het voor de Georgische regering belangrijk dat het hoge benchmarks, ijkpunten, opgelegd krijgt. Als iedereen "happy" is met de staat van Georgië is er geen of te weinig incentive voor verdere verbetering. Volgens Vano zouden er best hogere maatstaven mogen en moeten gelden voor Georgië dat zelf fundamenteel de EU in wil. De EU moet meer gebruik maken van dit incentive-gebaseerde beleid.

NAVO dromen – Atlantic Council

Op de NAVO top in Boekarest in april 2008 kreeg Georgië tegelijkertijd met Oekraïne de (inmiddels) beruchte “open deur” uitnodiging, zonder concreet commitment wanneer het land door deze deur de zo vurig gewenste MAP (Membership Action Plan) zou kunnen krijgen. Het is nu bijna 10 jaar later en Georgië is inmiddels door het veel zwakker ontwikkelde Montenegro ingehaald, wat als 29^e lid is onthaald. Een bittere pil. Voorzitter David Siharulidze en directeur Giorgi Muchaidze van de [Georgische Atlantic Council](#) gaan in op de Georgische NAVO ambities, en hoe het nu verder moet met het gewenste maar schier onbereikbare lidmaatschap.

Op de vraag of de huidige stap-voor-stap integratie in NAVO, bijvoorbeeld via het in 2015 geopende JTEC trainingscentrum en geregelde oefeningen, wel het juiste soelaas biedt voor Georgië als compromis geeft David aan dit niet effectief is ten opzichte van een MAP. Het MAP biedt een concrete stok achter de deur met concrete doelen. Het stimuleert en faciliteert daarmee veel effectiever de nodige hervormingen in de Georgische defensie. De huidige (vrijblijvende) samenwerking en de progressie die daaruit voortvloeit is op basis van losse afspraken die per NAVO top worden gemaakt, en bieden geen concreet houvast en raamwerk zoals het MAP dat wel doet. Dit gebrek aan concrete afspraken, raamwerken en einddoelen leidt uiteindelijk tot het eroderen van maatschappelijke steun.

Het gebrek aan de wilskracht en moed in de NAVO om consensus te bereiken over het aanbieden van het MAP traject, het voorportaal voor lidmaatschap, wordt in Rusland gezien als een zwakte van het westen. Het bevestigt in Moskou dat het westen zwak en kwetsbaar is op dit punt. Dit wordt in de hybride oorlog gebruikt: via propaganda kanalen, het continueren van het zogenaamde “borderization” proces langs de administratieve grens van de afscheidingsregio Zuid-Ossetië en via financiële instrumenten. Allemaal met als doel het Georgische publiek te masseren met de gedachte dat de NAVO niet voor hen in de bres zal springen, en dat ondanks de samenwerking met NAVO de noorderbuur gewoon de regionale (on)veiligheid dicteert (zoals het feitelijk straffeloos onttrekken van Zuid-Ossetië en Abchazië). David en Giorgi geven met betrekking tot de NAVO hetzelfde aan als Vano ten aanzien van de EU. De Georgische regering zal veel meer en assertiever de interactie moeten opzoeken met de dwarsliggers in de NAVO: Duitsland, Frankrijk, maar ook Nederland.

Europese handel – European Business Association (EBA)

Nu Georgië een associatieverdrag met de EU heeft is het zaak de economische bedrijvigheid, waaronder export uit Georgië, te vergroten en handelgedreven economische en banengroei te bewerkstelligen. Voor de EU is Georgia een klein land, met een kleine economie. Dit is een probleem voor het land in het aantrekken van belangstelling. Het is geen Oekraïne, zo stelt David Lee, de CEO van de [EBA](#). De overgrote meerderheid van de mensen maakt zich zorgen over werkgelegenheid. Die zorg staat al lange tijd bovenaan de lijst van de bevolking. David Lee stelt dat er toename is in handel met Rusland, China, Turkije, Iran en de Kaukasus regio, maar niet met de EU. Dit staat haaks op het idee achter het associatieverdrag. Het aantrekken van Europese investeringen blijft moeilijk. Waar het in Georgië bij bedrijven en ondernemers vooral aan ontbeert is kennis en kunde op het gebied van de regels en richtlijnen ten aanzien van handel met de EU. De EBA assisteert hierin. Het assisteert veelal nieuwe kleine bedrijven in de compliance met Europese richtlijnen.

Media Development Foundation (MDF)

www: <http://mdfgeorgia.ge/eng/home/>

The Media Development Foundation, the MDF, was established in April 2008 by a group of professional journalists. The MDF is set to protect freedom of speech and expression; advocate for human rights; promote ethical journalism and media accountability systems, media literacy, diverse and inclusive society, gender equality; encourage youth initiatives and civil activism. The Media Development Foundation conducts research and educational activities; is involved in advocacy; organizes trainings, meetings, public discussions, creative competitions; publishes educational and professional literature; produces media products and holds educational campaigns; mobilizes youth for their involvement in civil and educational activities.

Het MDF kent een aantal speerpunt projecten ten aanzien van het monitoren van de media in Georgië. Naast het onderzoeken van financiële transparantie en achtergronden ([MediaMeter](#)) zijn er een tweetal projecten die onze meeste belangstelling hebben: [MythDetector](#) en [NoToPhobia](#). Beide projecten analyseren verschillende aspecten in de media maar ook uitlatingen door politici of andere maatschappelijke actoren: MythDetector legt zich toe op desinformatie en nepnieuws, en ontkracht deze ook bij detectie. NoToPhobia brengt haat zaaien in kaart: diverse aspecten van xenofobie, maar ook antiwesterse sentimenten en homofobie, zie bijvoorbeeld deze [maandelijke monitor](#).

Het gesprek met directeur Tamar Kintsurashvili en stagiaire Sophia Gelava gaat voornamelijk over MythDetector en desinformatie/nepnieuws. Zowel in Georgië als in Nederland een heet thema. Nederland komt eigenlijk net kijken in dit fenomeen en het politieke en maatschappelijke debat daaromheen, maar in Georgië hebben ze hier al langer mee te maken.

Tamar legt uit dat Russische desinformatie allang niet meer (alleen) verspreid wordt via de lokale instanties van Russische staatspropaganda zoals Sputnik. Deze hebben al aan geloofwaardigheid ingeboet, dus wordt getracht via kleinere “Georgische media” die eigenlijk een Russische bron of oorsprong hebben deze desinformatie te verspreiden. Dit is veelal antiwesterse propaganda, maar er wordt ook ruimte gezocht in het zogenaamde “missende narratief” van de regering. Tijdens de regeringsperiodes van de UNM partij van Saakasjvili was er een heel sterk anti-Rusland narratief vanuit de regering. Dat is er inmiddels niet meer. Dit schept ruimte voor een veel vriendelijker Rusland narratief via de Russische soft power kanalen, gekoppeld aan een antiwesters narratief. Vooral het platteland en de gebieden met minderheden lijken hier vatbaarder voor te zijn, zie ook NDI onderzoeken.

Vanuit de politieke arena wordt het discours ook beïnvloed: de al aangehaalde Alliantie van Patriotten stellen dat als Rusland de vijand zou zijn (de meerderheid van de Georgiërs heeft een vijandbeeld van Rusland), “waarom zou Turkije dat dan niet (ook) zijn?”. Refererend aan de Ottomaanse periode en het gegeven dat Turkije in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog een stuk Georgië succesvol heeft opgeëist en ingelijfd. Er is op deze wijze sprake van zogenaamde “shifting narratives” waarbij het ene vijandbeeld wordt gebruikt om een ander vijandbeeld – dat onder de bevolking niet actueel is en niet breed gedragen wordt - aan te jagen. Dit leidt wel tot spanningen in met name Adzjarië, de autonome Zwarte Zee regio aan de Turkse grens waar veel Turkse bezoekers komen, Turkse investeringen plaats vinden en de bevolking overwegend islamitisch is. Verder zijn er linkse groepen in Georgië die het Sovjet verleden in toenemende mate idealiseren.

De overheid is momenteel passief in deze ontwikkelingen van desinformatie en *hate speech*. Het zal volgens Tamar een veel sterker signaal uit moeten zenden, en meer moeten doen aan media geterdheid. De overheid zal mensen veel meer in staat moeten stellen om nepnieuws zelfstandig te kunnen ontmantelen en doorzien. Bij het MDF is daar wel een heldere visie op, en ook daadkracht.

Zo organiseert het MDF workshops aan de hand van een uitgebreide manual die we te zien kregen (helaas konden we die nog niet meekrijgen omdat er nog geen Engelse vertaling is). Deze workshops voor een breed publiek, studenten, professionals en anderen, leert de deelnemers hoe het nepnieuws en desinformatie kan herkennen en controleren. Het nagaan van bronnen, de origine, de auteurs, de achtergronden van het platform waar het op gepubliceerd staat, de gestelde of geclaimde feiten, etc.

Op de vraag of de term “fake news” niet langzamerhand een hype term is geworden die op alles wat onwelgevallig is wordt geplakt door mensen die er misbruik van willen maken stelt Tamar dat er meer echt nepnieuws is dan nep nepnieuws, en men niet moet schromen het beestje bij de naam te noemen.

Al met al een leerzame ontmoeting. Vooral ook dat een maatschappelijke organisatie die voortkomt uit de journalistieke vakgroep zelfstandig werkt aan programma's ter verbetering van media geletterdheid en niet wacht op directieven uit de overheid. Nederland kan hier wat van leren.

Tolerance and Diversity Institute (TDI)

www: <http://tdi.ge/en>

Tolerance and Diversity Institute (TDI) was founded in 2013 with the aim to achieve the following goals: foster religious freedom and tolerance in Georgia; facilitate civic engagement; promote multiculturalism, secular principles and the idea of espousing state neutrality in the field of religion; enhance networking and policy dialogue between religious minority communities and the government; strengthen capacities of religious minority organizations in the field of advocacy and counteraction to discrimination; research and monitor state policy on the protection of minority rights.

Het Tolerance and Diversity Instituut is een organisatie die onderzoek doet naar religieuze en maatschappelijke beïnvloeding vanuit de Orthodox kerkelijke organisatie, religieuze vrijheid en indoctrinatie in het onderwijs. Het verleent ook juridische bijstand aan mensen in het kader van (religieuze) tolerantie en diversiteit maar ook bij (onterechte) afwijzingen van verblijfsvergunningen wanneer afkomst een rol lijkt te spelen. Het doet in dat kader ook aan monitoring van patronen, en heeft kunnen vaststellen dat er veelal sprake is van automatische afwijzing bij afkomst uit Afrika of Azië. Er wordt momenteel gewerkt om een zaak voor het Europees Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) te krijgen. Daarnaast organiseert het instituut bewustwordingsactiviteiten, ook in de regio's, en brengt beleidsadviezen uit.

Ons gesprek met directeur en medeoprichter Eka Chitanava en juriste Mariam Gvartadze gaat met name over de juridische bijstand, religieuze (orthodox christelijke) indoctrinatie op scholen en de rol en macht van de Orthodoxe Kerk in Georgië. De Orthodoxe Kerk heeft speciale belastingprivileges die andere religieuze groeperingen niet hebben. Dit is afgelopen jaar aangevochten via het constitutioneel hof, zonder resultaat. Het TDI heeft recentelijk juridische bijstand geleverd aan de islamitische gemeenschap in Batumi (autonome regio Adzjarië) die een moskee wilde bouwen, maar daarin werd dwars gezeten.

De organisatie staat ook Mustafa Cabuk bij. Cabuk is de manager van een islamitische (Turkse) kostschool in Tbilisi. In mei 2017 deed Turkije een uitleveringsverzoek aan Georgië betreffende Cabuk, vanwege vermeende banden met het Gulen netwerk. Sindsdien zit Cabuk in detentie, hangende uitlevering welke hij juridisch aanvecht. Hij deed daarnaast tevergeefs een aanvraag voor politiek asiel. Deze zaak heeft echter nog niet de internationale (EU) aandacht die het verdient. Georgië lijkt met

deze zaak (en een andere, die van journalist Afghan Mukhtarli die in Azerbeidzjan in de gevangenis zit na ontvoering uit Georgië) in de val te zitten tussen twee autoritaire regimes waar het om economische redenen te vriendschappelijk mee om gaat.

De Orthodoxe Kerk lobbyt bij het ministerie van Onderwijs voor religieus (christelijk) onderwijs. Er is een wet op religieuze educatie, een vak dat alle religies in algemene zin zou meten behandelen, maar die is niet geïmplementeerd in het school curriculum. Het gevolg hiervan is dat er onderhuidse religieuze indoctrinatie plaatsvindt. Zo wordt muziekles gebruikt voor bidden. Ouders maken hier niet direct bezwaar tegen en er is ook geen cultuur om dergelijk misbruik van lessen te rapporteren. Dit maakt het erg moeilijk om de schaal en reikwijdte te bepalen. De religieuze indoctrinatie via het schoolsysteem richt zich vooral op de traditionele familiewaarden en verhoudingen. In de biologieklas speelt het creationisme versus evolutie geen rol zoals dat in andere christelijke culturen wel vaak het geval is.

Eka merkt tot slot op, in relatie tot de eerder genoemde Georgian March (GIP ronde tafel) dat er een link is tussen de organisatie daarvan en een aantal in 2013 bij de grote algemene amnestie vrijgelaten gevangenen (verzocht door de toen kersverse Georgian Dream regering). De mensen waar het om gaat en welke betrokken zijn bij de Georgian March waren in 2009 veroordeeld voor haat misdaden.

Republican Party of Georgia (RPG)

www: <http://republicans.ge/eng/home>

De Georgische liberale zusterpartij verkeert in moeilijk vaarwater. Bij de verkiezingen in 2016 verloor ze alle parlamentszetels, nadat de partij toch prominent in de Georgian Dream coalitie meedeed. De laatste twee jaar leverde ze de defensie minister en gedurende vier jaar de parlamentsvoorzitter. Er is sindsdien, sinds onze eerdere ontmoeting tijdens de verkiezingen met partij oprichter Levan Berdzenishvili, veel veranderd. Veel partij prominenten zijn uit de partij gestapt, sommigen begonnen een nieuwe partij, en de opmaat naar de gemeenteraadsverkiezingen in najaar 2017 werd verstoord doordat de (liberale) Free Democrats plots besloten de lijstverbinding op te zeggen.

Ons gesprek met voorzitter Khatuna Samnidze, voormalig parlementariër Tamar Kordzaia en bestuurslid Mikheil Chemia ging veel over de afgelopen 5 jaar, onder andere de interne strubbelingen of de partij niet uit de coalitie moest stappen net zoals de liberale Free Democrats halverwege in 2014 deden na een hoogopgelopen conflict. Maar ook over de machtsmachine die de regerende Georgian Dream partij is gebleken.

Doordat de partij er niet in geslaagd is meer dan 3% van de stemmen te halen (slechts 1,4%) is het staatsubsidie kwijt geraakt. Dit raakt de partij organisatie direct. De partij krijgt niet voldoende donorgeld binnen, en zodoende is het bezig het partij kantoor te verkopen, en elders een kleinere ruimte te huren. Met de opbrengst van de verkoop hoopt het de organisatie te kunnen onderhouden en ondersteunen tot de volgende parlamentsverkiezingen in 2020. De partij erkent ook dat er een brede coalitie nodig is van (buiten)parlementaire partijen om kans te maken in de volgende verkiezingen tegen de machtsmachine die de Georgian Dream is geworden. Bij de volgende verkiezingen geldt eenmalig een lagere kiesdrempel van 3% voordat in 2024 wordt overgegaan op een volledig proportioneel stelsel waarbij de huidige 5% gaat gelden.

Het is voor de partij net alsof de politieke situatie in het land weer terug bij 2010 is, toen de United National Movement van toenmalig President Mikheil Saakasjvili het monopolie op de macht had. De autoritaire en zichtbare repressie elementen jegens oppositie en media van toen is weg, maar heeft

plaatsgemaakt voor onderhuidse en institutionele macht. Verdeel en heers intriges tot in oppositiepartijen. Khatuna en Tamar geven aan dat de Georgian Dream partij via intriges jegens diverse partijen heeft aangestuurd op splitsing. Zo is de United National Movement (UNM) na de verkiezingen in 2016 na enkele maanden uiteengescheurd in 2 fracties, en zijn 21 van de 27 parlementsleden een nieuwe partij begonnen “European Georgia”. Volgens onze gesprekspartners is dit het werk van de Georgian Dream partij. De Georgian Dream heeft er sinds 2012, toen het aan de macht kwam, van alles aan gedaan om de partij van voormalig President Saakasjvili te decimeren. Eerst via de vervolging van vele kopstukken inclusief de laatste UNM Minister President Vano Merabishvili, die sinds voorjaar 2013 in de gevangenis zit.

Ook de RPG heeft last gehad van Georgian Dream inmenging: de verdeeldheid in de partij en het vertrek van een aantal oudgedienden die een nieuwe partij zijn begonnen, zoals voormalig parlementsvoorzitter Davit Usupashvili, zou mede door Georgian Dream bewerkstelligd zijn.

Khatuna legt uit dat er vanaf 2014, zo halverwege de regeer periode, in de partij discussie is ontstaan over het verlaten van de Georgian Dream coalitie. In deze coalitie zaten vanaf 2012 naast de naamgevende partij opgericht door oligarch Bidzina Ivanishvili vijf andere partijen van liberalen tot christelijk conservatieven en nationalistische xenofoben. Een bonte verzameling dus, een gelegenheidsverbond met als gezamenlijk doel de macht van de UNM partij te breken. Voor de rest was er weinig bindmiddel. Ook binnen de dominante Georgian Dream partij zijn meerdere stromingen. Ondanks dat de partij met de Europese sociaal democraten is gelieerd, is het geclassificeerd als “big tent”. Dit verklaart ook de weinig sociaaldemocratische of a-liberale tendensen in de partij.

Niet alleen de liberale Free Democrats had moeite met de coalitie, ook de RPG liep tegen interne bezwaren aan. Deze discussie heeft twee jaar lang aangehouden en pas op het laatste moment, vlak voordat de verkiezingscampagne zou beginnen hakte de partij de knoop door en stapte het in voorjaar 2016 uit de regering. Khatuna geeft aan dat de partij mede onder internationale druk van EU en andere internationale partners is afgeraden eerder uit de coalitie te stappen.

De verkiezingscampagne faalde vervolgens dramatisch doordat de partij teveel leiders en publieke gezichten kende die niet allemaal hetzelfde vertelden waardoor er een verwarrend en onbetrouwbaar beeld van de partij ontstond. Het leiderschap zond teveel verschillende verhalen de wereld in. Inmiddels is de partij bezig met de toekomst. Men trekt het land in en geeft via de lokale afdelingen publieke bijeenkomsten en lezingen die goed bezocht worden. De partij overweegt nog of het aankomend najaar een kandidaat mee laat doen met de Presidentsverkiezingen of dat ze meewerkt aan een gezamenlijke oppositiekandidaat. Het zal de laatste keer zijn dat er open (stembus) verkiezingen zijn voor de President. Vanaf 2024 zal dit via het Parlement gebeuren.

Voor de komende jaren wil de partij het profiel verscherpen naar een sociaal liberale partij. De partij is nog zoekende hoe deze nuance in Georgië goed voor het voetlicht te brengen, en wil daarom ook binnen ALDE de banden aanhalen met gelijkgezinde partijen, zoals D66. Afgelopen najaar had het ook prominent een openlijk lesbische lijsttrekker voor de gemeenteraad in Tbilisi. Verder werkt de partij aan een position paper over onderwijs. Het wil onderwijs als een van de belangrijke centrale thema's in de partij zetten en zich daar mee profileren. Zoals ook uit het gesprek bij TDI bleek, is het onderwijs hopeloos verouderd en is de salariering veel te laag.

Conclusies

- Georgië dient meer geprikkeld te worden om verder te hervormen en haar imposante progressie sinds de Rozenrevolutie van 2003 niet te laten verslappen. Het land dient scherp te worden gehouden ten aanzien van rechtsbescherming inwoners die in buurlanden juridisch vervolgd worden om politieke motieven. Mensenrechten zijn niet inwisselbaar met economische belangen (zaken Cabuk en Mukhtarli)
- Diverse ontwikkelingen ten aanzien van LHBT (in grondwet opnemen huwelijk man-vrouw) maar ook immigranten en anderen staan haaks op de EU als waardenunie waar het land zo graag –zegt- van deel uit te willen maken. Spreek het land er meer op aan. De discussie over criminele Georgiërs (soms asielzoekers) die in diverse EU lidstaten is opgelaaid leidt tot proactieve maatregelen in Georgië. Dit bewijst dat het land gevoelig is om EU privileges, zoals het visum vrij reizen, potentieel te verliezen.
- Meer visie over toekomstige relatie EU, vooral als lidmaatschap voorlopig niet als doel aangeboden kan worden vanwege politieke beperkingen binnen de EU. Datzelfde geldt voor NAVO.
- Dialoog met de Georgiërs om alternatieve trajecten ten aanzien van Europese integratie te formuleren, en zet daar ambitieuze benchmarks op.
- Erken en herken het geopolitieke krachtenveld in de regio en acteer daar naar. Om het Hollands te zeggen, “boter bij de vis” als diepere relatie, integratie en democratische ontwikkeling van belang worden geacht voor de EU.
- “State capture” zoals in Moldavië ligt op de loer. De wijze van opereren van de Georgian Dream regering met een kapitaalkrachtige oligarch als oprichter (en toezien oog) wijst toenemend in die richting. Donorgelden politieke partijen is disproportioneel uit balans ten faveure van de regeringspartij. Regeringspartij heeft een miljoenen lening uitstaan bij de oprichter.
- Democratische ontwikkeling loopt vast, ondanks de hoopvolle transitie in 2012 die het einde van het tijdperk Saakashvili markeerde. Regeringspartij gebruikt machtstoename in 2016 voor consolidatie in toekomst. Te weinig internationale druk ten aanzien van uitstel overgang kiesstelsel en andere hervormingen. De regering krijgt alle kans om over 3 jaar haar constitutionele macht op vrij simpele wijze te behouden tegen eerdere afspraken over democratische hervormingen in. Geen garantie dat de huidige grondwetsaanpassingen zo blijven.
- Consistenter buitenlandsbeleid, visie en vooral projectie vanuit Nederland. Ambassade die verdere Europese integratie toejuicht, een regering die hier veel sceptischer mee om gaat wordt niet begrepen.
- Desinformatie en de aanpak hiervan zonder overheidsbemoeyenis verdient omarming.
- Sterk ontwikkelde NGO sector. Uitstekende informatie bron maatschappelijke en politieke ontwikkelingen.

Armenie

Eeuwenoude Beschaving met gevoelige geopolitiek

Richard Hoogland

Geen van ons was nog in het huidige onafhankelijke Armenië geweest, ikzelf alleen in een ver Sovjetverleden, in 1988, een half jaar voor de verwoestende aardbeving van Leninakan en nog voor de oorlog om Nagorno-Karabach.

Toen we het land binnenreden in een minibusje, dat ons in 5,5 uur van Tbilisi naar de hoofdstad Jerevan bracht, was ik verbaasd door de armoedige staat van de bewoning in de dorpen die we passeerden. Alsof de tijd sinds 1988 had stilgestaan, nee zelfs achteruit was gedraaid. Het adembenemend mooie landschap stond in schril contrast met de verwaarloosde behuizing en het slechte wegdek. Armenië ligt letterlijk op grote hoogte in de zuidelijke Kaukasus, de hoofdstad op ca 1000 m en het beroemde Sevan-meer zelfs op 1900 m en vormt daarmee een van de hoogste meren ter wereld.

Armenië heeft een rijke geschiedenis en was reeds in de 4^e eeuw een christelijk land, het heeft een eigen alfabet en bijzondere taal die niet verwant is met andere talen in de regio. De voertaal is vaak het Russisch, zeker met mensen uit Georgië of andere voormalige Sovjetrepublieken, maar ook het Armeens zelf gebruikt soms Russische leenwoorden. Het land was even voor de jaartelling zo groot dat de grenzen tot de Middellandse Zee kwamen, in het huidige Syrië. Daarna is het onderdeel geweest van verschillende rijken, met name het Ottomaanse en het Perzische, met verschillende onafhankelijke perioden tussendoor. In de 19^e eeuw werd het door de Russen op de Perzen veroverd.

De grootste tragedie voor Armenië volgde tijdens de eerste wereldoorlog toen tussen de 600.000 en 1,5 miljoen Armeniërs zijn omgekomen tijdens grootschalige deportaties en massamoorden. De kwestie ligt zeer gevoelig in de Turkse wereld, zowel in Turkije zelf als landen waar Turkse volkeren wonen zoals het naburige Azerbeidzjan. De meeste westerse geleerden spreken van genocide. Het gevolg was ook een grootschalige emigratie voor degenen die konden vluchten. Tegenwoordig wonen er meer Armeniërs buiten het land dan in Armenië zelf, namelijk ca 8 miljoen tegenover 2,9 miljoen in Armenië. De diaspora woont met name in Rusland, Iran, de USA, Frankrijk en Georgië.

Het doel van onze reis was een bezoek te brengen aan verschillende maatschappelijke organisaties, onze politieke zuster ANC (Armenian National Congress, lid ALDE) en te spreken met zoveel mogelijk mensen waaronder ook een journalist van Radio Free Europe.

Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC)

Op maandagmiddag hadden we een afspraak met het [Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation](#), in de persoon van de voorzitter Stepan Grigoryan. Met het ACGRC heeft D66 Internationaal reeds een samenwerking via het project “Strengthening Liberal Values and Participatory Democracy in Armenia & MENA Region”. Het is de bedoeling dat de komende maanden een Tweedaagse Winterschool met Skype lectures, webinar en follow up sessions wordt georganiseerd door het ACGRC met steun van D66.

Van Stepan, die ons zeer gastvrij onthaalde en ons vol enthousiasme zonder onderbreking over de ins en outs in Armenië vertelde, hoorden we dat onze zusterpartij ANC te ouderwets is om de liberale waarden die wij voorstaan voldoende te promoten. Iets dat later bevestigd werd in ons gesprek met het ANC zelf, maar ook door Radio Free Europe journalist Emil Danielyan op de voorgaande avond. Stepan's hoop is meer gevestigd op de coalitie YELQ (of “Way Out Alliance”), een bundeling van kleine liberale partij zoals bv Bright Armenia.

Op de vraag of Stepan ook steun krijgt van andere organisaties noemde hij o.m. het NIMD, Open Society en de Friedrich Ebert Stiftung (Turkish-Armenian civil dialogue). Het ACGRC krijgt verder veel steun van de Friedrich Nauman Stiftung.

Hij liet ons vol trots enkele analyses van hun hand zien, waaronder een opinieonderzoek over de relatie tot EU, CSTO (defensie-unie met Rusland) en NAVO. Volgens een van de vragen is 88 % van de Armeniërs voor betere relaties met de EU, waarvan jongeren relatief positiever zijn dan ouderen. Het werd niet helemaal duidelijk of het onderzoek echt representatief was, het aantal ondervraagden ligt op 900.

Armenian National Congress (ANC)

Dezelfde middag bracht Eva Tovmasyan van de Friedrich Naumann Stiftung, die wij al in Nederland hadden leren kennen tijdens het bezoek van jonge Georgiërs en Armeniërs aan onze werkgroep in november/december 2017, ons naar het hoofdkantoor van de [ANC](#), de zusterpartij van D66 in ALDE en voormalige regeringspartij. Het ANC werd in 2008 opgericht door voormalig president Levon Ter-Petrosyan, die het land regeerde na de onafhankelijkheid in 1991 tot 1998. De partij volgde de Panarmeense Nationale Beweging (PANM) op.

Van vice-voorzitter Levon Zurabyan kregen we het verhaal te horen over de verkiezingen van 2017. De woorden die hij daarbij gebruikte logen er niet om. Het had het over een “paper democracy” en “managed elections”. Vele voorbeelden van omkopen van kiezers of zelfs een ingenieus systeem om stembiljetten te wisselen, het zogenaamde “Vote carousel”, waarbij groepen met aanhangers van de regerende partij langs verschillende stemlokalen worden gebracht. Volgens hem werd er wel gemonitord maar is dat moeilijk als het omkopen gebeurt in de periode voorafgaand aan de verkiezingen, soms zelfs georganiseerd binnen bedrijven.

De regerende Republicans wordt door Zurabyan aangeduid als een “Dievenpartij” waarbij de president Sargsyan en premier Karapetyan beide oligarchen zijn met vele connecties in de zakelijke wereld. Sargsyan met name in de olie-, sigaretten en suikerimport, Karapetyan, die vroeger bij Gazprom werkte, met name in consumptiegoederen en als hoofd van een grote supermarktketen.

In het parlement werd er door het ANC geprotesteerd tegen deze belangenverstrengeling, maar dat is nu ook onmogelijk daar de ANC de kiesdrempel in 2017 niet haalde.

Toen wij hem vroegen naar de grootste problemen van het huidige Armenië noemde hij onder meer:

- Gering ondernemerschap, controle door enkele clans/oligarchen
- Geïsoleerde economie door gesloten grens met Turkije en Azerbeidzjan
- Lage koopkracht Armeniërs
- Geopolitieke isolatie tussen invloedssferen Rusland en Turkije

Volgens hem vereist deze moeilijke geopolitieke situatie een hybride opstelling van de EU. Eisen dat Armenië de contacten met Rusland en de Euraziatische Unie verbreekt is een doodlopende weg, daar Armenië afhankelijk is van de collectieve veiligheid die het CSTO biedt, gezien de gevaren van Turkije. Ook eisen van de USA om alle contacten met Iran te verbreken zijn niet goed, daar er een grote Armeense diaspora is in Iran, en er veel handel en toerisme is vanuit Iran. Een meerderheid van de bevolking steunt dan ook de Euraziatische Unie, maar zou het liefst ook deel uitmaken van de EU familie. Visavrij reizen is een speerpunt.

Tenslotte hadden we het ook nog even over liberale waarden en onderwijs, maar daar bleek Zurabyan toch iets ouderwets in opvattingen te zijn dan wij eerst vermoedden. Hoewel religie een veel minder belangrijke rol in het onderwijs speelt in vergelijking tot Georgië hoeven we ons ook in Armenië geen illusies te maken over voorlichting in zaken als homoseksualiteit, seksualiteit in het algemeen of gender neutrality. Deze indruk werd de volgende dag meerdere malen bevestigd.

PINK Armenia

Dinsdagochtend hadden we afspraken met 3 NGO's, maar vanwege de tijd hebben we tenslotte Europe in Law over moeten slaan. De ontmoeting met de LGBT-gemeenschap in de persoon van Nvard Margaryan van de organisatie [PINK Armenia](#) nam meer tijd in beslag.

Het pand was moeilijk te vinden, op de binnenplaats van een van de centrale straten, zonder opschrift. Uiteindelijk na enig rondbellen en zoeken werden wij aangesproken door een jongeman die vroeg of wij op zoek waren naar PINK. Een ijzeren hekwerk ging voor ons open en wij werden een appartement ingeleid dat dient als hoofdkantoor van de organisatie die zich duidelijk low profile verkiest op te stellen.

Wij waren op de organisatie attent gemaakt door een van de leden van de delegatie die in 2017 Nederland bezocht, Hasmik. Deze jonge advocate van PINK vertelde mij enthousiast over haar werk en ik vroeg of wij hen in Jerevan een tegenbezoek konden brengen. Ook sprak zij over de documentaire met interviews die zij hadden gemaakt en die wij ook in hun kantoor konden bekijken.

Nvard, de voorzitter, vertelde ons over de zeer bedroevende situatie voor de LGBT gemeenschap. Volgens de wet is homoseksualiteit toegestaan omdat de EU dat wil, maar in de praktijk bijna onmogelijk om ervoor uit te komen. Zij zei dat 90% van de Armeniërs voor het criminaliseren van homoseksualiteit is en dat het aantal hate crimes en gevallen van hate speech in grote mate toeneemt. Aangifte doen bij de politie is bijna onmogelijk en kan zelfs leiden tot chantage door de politie. Er zijn vele gevallen van huiselijk geweld, ook van ouders tegen kinderen, die zo goed en kwaad als het gaat, worden opgepakt door de advocaat van PINK.

Verder houdt PINK zich bezig met workshops en vergroting van bewustzijn, bijvoorbeeld via social media, maar de wetgever lijkt zich steeds meer tegen hen te keren, daar evenals in Rusland er een wet in de maak is die 'propaganda van homoseksualiteit' verbiedt.

De documentaire van 75 minuten, "[Listen to Me: Untold Stories Beyond Hatred](#)" was indrukwekkend en liet interviews zien met allerlei mensen die te maken hadden met discriminatie, ontslag, uitsluiting van school of sportclubs, brandstichting en huiselijke terreur. Onder andere was een bekende gewichtheffer Meline Delizyan, aan het woord, die bezig was om man te worden, en verder veel verhalen van mensen die vooral vertelden dat ze niet zichzelf konden zijn, niet op het werk, niet met familie. Uitzonderingen waren ouders die zich met hart en ziel inzetten voor hun kind.

Eurasian Partnership Foundation (EPF)

De laatste meeting voor we naar de luchthaven van Jerevan moesten vertrekken was aan de buitenkant van het centrum. Daar is het hoofdkantoor van de [Eurasian Partnership Foundation](#) gevestigd, gesticht in 1995 met financiering van USAID. Een van de jonge Armeniërs die in 2017 bij ons was in Nederland, werkt daar: Ani Tovmasyan en zij bracht ons in contact met hen.

Wij spraken o.a. met de directeuren Vazgen Karapetyan en Isabella Sargsyan. De organisatie houdt zich vooral bezig met fondsenwerving in de USA en Europa om zo projecten te kunnen opstarten in het Euraziatische gebied. Het gaat met name om projecten Georgië-Armenië, Azerbeidzjan-Armenië, Turkije-Armenië, Mensenrechten, Ontwikkeling van plaatselijke NGO's en Jongeren. Ze hebben nog een klein kantoor in Idzhevan in het noorden, dichtbij de Azerbeidzjaanse grens.

Het EPF werkt nauw samen met het Ministerie van Justitie ten behoeve van de Anti-discriminatie Wet, ze houden zich bezig met Geloofsvrijheid en Politieke gevangenen. Ze maken zich zorgen over het tekort aan aandacht van de Europese Unie voor de specifieke Armeense issues, met name de militarisering van de samenleving ("Nation Army") en ook de toename van religieuze invloed, dit alles onder bezielende invloed van de Republicans, de regerende partij.

De Turks-Armeense relatie is een belangrijk speerpunt van hun werk. Sinds 2010/11 zijn er geen officiële politieke of diplomatieke relaties tussen beide landen. Des te mooier is het te zien hoe het EPF de dialoog en uitwisselingen tussen Turken en Armeniërs bevordert. Het gaat om travel grants, uitwisselingen van studenten, culturele en economische meetings. Ani is ook lid van de [Hrant Dink Stichting](#), die fellowships van 4-8 maanden organiseert en contacten bevordert op het gebied van gezondheidszorg, Ottomaanse studies en architectuur. Deze stichting werkt ook samen met de organisatie Anadolu Kültür en de Helsinki Foundation.

Met Azerbeidzjan is de situatie ingewikkelder. Nog iedere dag wordt er in het grensgebied geschoten en in 2016 waren er verschillende oorlogshandelingen met vele doden. De grens is dicht en het werk in Baku zelf extreem moeilijk. De contacten die plaatsvinden verlopen via Tbilisi, om de Turks-Armeense dialoog niet in de weg te zitten. Er lopen 11 subsidieaanvragen via Tbilisi. Een voorbeeld daarvan is de Helsinki Citizens Assembly, die meetings organiseert in Tbilisi tussen vertegenwoordigers van de 3 Kaukasus-landen.

Conclusies

- Armenië zit in een geïsoleerde geopolitieke positie en moet manoeuvreren tussen Turkije, Azerbeidzjan en Rusland. De contacten met Rusland zijn goed mede dankzij de grote Armeense gemeenschap in Rusland en voor de veiligheid is de hoop grotendeels op Rusland gevestigd.
- De relatie met zowel Rusland als de EU is gecompliceerd. Armenië is afhankelijk van de Russische militaire steun in het conflict met Azerbeidzjan om de Nagorno Karabagh. Veel vitale infrastructuur staat onder Russische controle. In 2013 forceerde de EU een keus ten aanzien van het traject naar associatieverdrag. Armenië wilde eigenlijk een modus waarbij hechtere economische banden met zowel de Euraziatische Unie in wording als de EU mogelijk zou zijn. De EU hield dit tegen, en wilde een of/of keuze van Armenië. Hierdoor koos Armenië, mede onder dreiging uit Rusland, om af te zien van het associatieverdrag. Het kan de veiligheidsrelatie met Rusland niet op het spel zetten. De EU heeft hier een miscalculatie begaan.
- Armenië is niet geïnteresseerd in de EU als waardenunie, maar vooral en alleen geïnteresseerd in de economische relaties. Een lidmaatschap zal Armenië op de middellange termijn dan ook zeker niet ambiëren, dit in tegenstelling tot buurland Georgië. Armenië is ook niet bereid de economische en militaire banden met Rusland op te geven. Maatwerk EU nodig.
- Armenië is van Georgië afhankelijk voor de logistiek naar / van Rusland. Hier zit de gedwongen incompatibiliteit van de twee economische blokken elkaar in de weg, en dit leidt tot spanningen. Er is tussen de drie landen wel overleg om te komen tot oplossingen, maar dat is voornamelijk op het gebied van infrastructuur en minder op afstemming douane regels. Ook hier is maatwerk EU nodig.
- De handel en het toerisme met West-Europese landen is nauwelijks aanwezig, de Armeniërs verlangen naar meer betrokkenheid van Europa, daar zij zich historisch en cultureel verwant voelen met Europa.
- De mensenrechten, de positie van LHBTers, vrijheid van godsdienst en democratische processen laten alle zeer te wensen over. Het zal een lange weg worden om Armenië een echt Europees land te laten zijn, maar de initiatieven die wij vonden bij sommige zeer actieve NGO's zijn de moeite waard om volop te steunen.
- Meer uitwisselingen, meer kennis, financiële en morele steun lijken de belangrijkste recepten voor meer integratie maar met oog voor de bijzondere geopolitieke positie van het land.